

գիտ կամ Մարտիրոս աղա է, իսկ վրացի գիւղում մի Զուրաբ կամ ազնուական X...շվիլի:

«Որտեղ տանձ—այնտեղ պոչ» . իւրաքանչիւր ժողովուրդ հէնց իր մէջ, իր ծոցումն է կրում սեփական կեանքը կրծող չարիքը, իր կողքին է բուն դրել հազար գլխանի հիդրան, որ խեղդում, պատառոտում է անմեղ զոհերին: Զարմանալի է, թէ ինչ տրամաբանութեամբ վրացի մի կարգ հրապարակախօսներ իրանց ժողովրդի դժբախտութիւնը փնտրում են բոլորովին հեռու, իրանց երկրից դուրս, իրանց այլացեղ հարեաններին մէջ:

Դուռու Մէգրելին ինչպէս երևում է աւելի ճիշտ է ըմբռնել իր հայրենի իրականութիւնը, նրա Զուրաբը վրացի է, նոյնիսկ ազնուական: Անօգուտ է հողմաղացների վրայ տէգեր կոտրատել չարիքի դէմ կռուելու համար, պէտք է շրջանկատ լինել և մատը վէրքի վրայ դնել:

Պատմուածքի լեզուն բաւականին սահուն է և կարդացւում է հաճութեամբ:

Կ. ՀԱՐ.

Իլիկ Փրսպան՝ «Անիծուած վայրը», նովելա Գովկասի կեանքից. գերմ. թարգմ. Ա. Տէր-Պողոսեան, Ս.-Գետերբերգ, 1903:

Իլիկ Ֆրապան՝ այս տաղանդաւոր և համակրելի գերմանուհին արդէն մի շատ ծանօթ անուն է ոչ միայն իր հայրենիքում, այլև հարեան երկիրներում *): Նրա վէպերը, որոնց մէջ նորհալի հեղինակը կարողանում է դնել կանացի այնքան նուրբ զգացմունք և դիտողութիւն՝ միացած օրիգինալ և լուսաւոր դէպքների հետ, միշտ կարդացւում են յափշտակութեամբ: «Անիծուած վայրը» պատմուածքը նրա վէպերի ամբողջ սերիայի մէջ առանձին տեղ է բռնում, որովհետև նիւթը վերցրուած է միանգամայն անծանօթ միջավայրից՝ յատկապէս հայ կեանքից: Իլիկ նիւթը չափազանց պարզ է. «Անիծուած վայրը»—Բագու է նույն ազգային շէնքի մի հայ երիտասարդ Տիգրան անունով, որ «փող աշխատի ուղարկի տուն. փողը հաւաքուի և յետոյ նա առնայ Նարգիսի հետ նշանադրութեան հանդէսը կատարի»: Երիտասարդը սակայն իր նպատակին չի հասնում. նա չէ և գնում «անիծուած վայրում» գործող մեքենաներին, մա-

*) Դեռ անցեալ տարի նրա մի վէպը՝ Ցիլբիլի ուսանողուհիների կեանքից, թարգմտւած ազմով հանեց ամբողջ Զվէյցաւրիայում:

հանում է վաղաժամ և թաղւում այն աւազների մէջ, որոնց լիզում են բոցաշունչ հողմերը: Սա մէկն է այն պարզ, բայց ցնցող տրագեդիաներից, որոնց ծագումը գիւղումն է լինում, իսկ վախճանը «անխիթուած վայրում» — Բագում:

Պատմութեամբը գրուած է ուժեղ բանաստեղծական լեզուով. ամեն մի տողի մէջ երևում է բուն, անկեղծ զգացմունք. դրա հետ միաժամանակ հիանալի կերպով է տարուած կեանք և էներգիաներ լափող «անխիթուած վայրի» ու նահապետական, անմեղ գիւղի սուր հակադրութիւնը: Հեշտ վաստակի ծարաւով գիւղից քաղաք դիմող երիտասարդի միամտութիւնը այստեղ դարձել է ցնցող տրագեդիա, որ հերոսը չի գիտակցում մինչև գերեզման:

Տիկին Ֆրապան չափազանց շնորհալի գրող է, որ այսքանը մեզ զարմացնէր: Ինչ որ առանձնապէս ուշագրաւ է այս փոքրիկ պատմութեան մէջ, դա այն խորին ծանօթութիւնն է հայ գիւղական կեանքի, մեր ժողովրդի նիստուկացի, աշխարհայեացքի, որ նա ցոյց է տալիս իւրաքանչիւր պարբերութեան մէջ: Թւում է, թէ գրողը տարիներ շարունակ ապրել է հայ գիւղում, խօսել է հայ կնոջ հետ, ծանօթացել է նրանց հոգու հետ. բայց իրօք նա մեր երկիրը բնաւ չի այցելել, իր տեղեկութիւնները քաղել է իր հայ ամուսնուց:

Նայեցէք, թէ նա ինչպէս է նկարագրում հայ երիտասարդի հագուստը.

«Գառան մորթուց նոր սև գլխարկը ծածկում էր նրա ճակատը: Մայրը նրան դարձարել է վայելուչ կերպով. սև արխալուղը նոր արծաթէ ժապաւէն ունէր, որ ձգւում էր փողպատի շուրջն ու առջևը: Կանաչ-կարմիր և կապոյտ գոյներով էին ներկուած սև վարտիկի ծայրերն ամփոփող նոր սոնապանները՝ դօլաղները: Նա նայում էր իր ոտների վրայ և ուրախ ժպտում: Նարգիսի (նշանածի) մայրը երէկ իրիկնապահին բերեց այս նոր, զարդարուն, դէպի վեր ծածկ ծայրերով սուճակները, այս նախշուն գուլպաները, որոնց մէջ սեղմուած էին իր ոտները: Սիրականը ցանկացել էր իրեն բարի ճանապարհ մաղթել, ինքն այդ զգում է: Մայրը բուրդ է մանել, գոյնզգոյն թելերից խուրջին է գործել որդու համար, և՛ գործել է, և՛ լացել. նշանածն էլ իր մօրից ծածուկ հաւաքած բրդից գուլպաներ է հիւսել և իր արցունքով ցօղել իր ընծան»:

Այնուհետև գեղեցիկ, պատկերաւոր ոճով նկարագրւում է հայ գիւղը՝ իր խղճուկ հողածածկ խրճիթներով, իր դէզերով, և ծուխը, որ պալան-պալան բարձրանում է երդիկներից, և դաշտերը և ծաղկազարդ բլուրները, ճանապարհները, խաղողի

այգիները: Եւ այս բոլորի մէջ աշխատաւոր հայ գիւղացին իր արտ ու արօտով, իր կալ ու կուտով, իր եղն ու գոմէշով, իր հօտով ու սրինգով: Ամբողջ մեր գիւղական աշխարհն է այս, որ տաղանդաւոր տիկնոջ դրչի տակից բարձրանում է հարաւի պայծառ շողերի և կապոյտ երկնքի տակ, մի գրաւիչ աշխարհ, ուր ժպիտը վախկոտ է և արցունքը ծածուկ: Ահա մի ուրիշ պատկեր մեր հայրենի իրականութիւնից.

«Նրա ետեւ մնաց բրնձի արտը, որտեղ նա վար է արել, նրա ետեւ՝ ուրախ կալատեղը, ուր նա ընկերների հետ այնքան յաճախ նստել է սահող կամի վրայ: Խոնարհած գլխով շրջան էր կատարում առջեւից լծած եզը և կամնողը հեշտութեամբ, առանց ձեռները շարժելու, իր սեփական մարմնի փանրութեամբ միայն, որ ճնշում է կամը փռուած հունձքի վրայ, լիքը հասկերից դուրս է պոկում հասած հատիկները: Նրա ետեւ մնաց բլրակը, ուր նա սպանել է փասիան, հնդկահաւ. նրա ետեւ՝ խիտ անտառը, ուր նա սատկացրել է գայլին, լուսանին ցած է գլորել, նրա ետը մնացին: Ամեն ինչ նրա ետեւը»:

Եւ նա թողնում է այս բոլորը ու գնում «անխիծուած վայրը» փող վաստակելու: Մնացածը յայտնի է, գնում է և էլ չի վերադառնում, ինչպէս շատ ուրիշները: Գիւղը իր անխուսափելի հարկն է տալիս, էներգիայի և արեան հարկը այն զարհուրելի Մոլոխին, որի անունն է «գործարանական քաղաք»:

Կարգալով ծայրէիծայր այս գեղեցիկ պատմութեանը՝ մարդ երբէք չէր կարող կարծել, թէ օտար հեղինակի գործ է, եթէ չլինէր միանգամայն անհաճոյ վերջը, ուր հայ մայրը և առհասարակ մայրը սխալ է ըմբռնուած: Որդու զարհուրելի մահը սգալու, նրա գերեզմանը գրկելու համար քաղաք եկած վշտից կիսախեղագար մայրը յանկարծ սաստիկ ուրախանում է, երբ նրան իբրեւ իր զաւակի արեան գին՝ հինգ հարիւր բուրլի են տալիս: Սա մի վերին աստիճանի ցաւալի և կոպիտ սխալ է: Աշխարհում ընդհանրապէս չկայ ոչինչ, որ կարողանայ մի մօր մոռացնել տալ զաւակի կորուստը. իսկ հայ մայրը, այն էլ գիւղացի մայրը իր այդպիսի ծանր հարուածից յետոյ վշտի խորունկ ահաւորութեամբ քար կը լացացնի, ռւր մնաց թէ ցնծութեամբ ընդունի իր զաւակի արեան գինը: Այս սխալը կրկնակի ցաւալի է դառնում, քանի որ հեղինակը մի կիւն է և այն զգայուն սրտի տէր կիւն: Հաւանականաբար դա մի դիպուած է, որ նրան այդ ձևով է հաղորդուած, և հեղինակը անհասկանալի պատճառով չի կամեցել հեռանալ կարծեցեալ իրողութիւնից:

«Անխիծուած վայրը» այնուամենայնիւ կարդացւում է յա-

փըշտակութեամբ. ափսոս որ թարգմանիչը չի կարողացել լեզուն հայացնել, պարզ է, որ նա բնագրին հետևել է ստրկօրէն: Օրինակ.

«Պոնաբիւս գլխով շրջան էր կատարում առջևից լծած եղը» կամ «դուրս է պոկում հասած հատիկները», դուրս հանել, դուրս քաշել կայ, բայց դուրս պոկել... «խոնուեցին իրար վրայ». «կարծես ձանձրացած դագաղի մէջ դրուած մնալուց», «գորգ գործելը և պտուղ ու ծաղիկ հասցնելով գրադուելն էլ կանանց աշխատանքն է արդէն». «ձեռքը թուլացած քաշ ընկաւ էլի». «փոքրիկ, ճանապարհը կորցրած երեխայի պէս»—փոխանակ՝ ճանապարհը կորցրած փոքրիկ երեխայի պէս. գրքոյկը ծայրէիծայր լի է այսպիսի անհարթ դարձուածքներով. կարդալու ժամանակ մարդ ասես քայլում է մի խորթութիւն, անծանօթ ճանապարհով: Նոյնքան՝ եթէ ոչ աւելի անյաջող է ոտանաւորների թարգմանութիւնը, նրանց մէջ բնագրի պօէզիան սպանուած է և մնացել է մի խղճուկ բան:

Այս արտաքին թերութիւններով հանդերձ հետաքրքիր է կարդալ օտար հեղինակի այս երկը, որ մեր իրականութիւնից վերցրած մի յաջողուած պատկեր է:

Կ. ՀԱՐ.

Գ. Անանեան՝ «Առումներ», պիէս (?) 5 գործողութեամբ, 1904 թ. Թիֆլիզ, գ. 40 է.:

«Պիէս»... Ահա մի գրուածք, որի հեղինակն անգամ չէ կարողացել որոշել, թէ դա դրամատիկական երկերի ինչ տեսակին է պատկանում,—դրամա է, թէ՛ կոմեդիա, տրագեդիա է, թէ՛ ֆարս... և անուանել է ուղակի «պիէս»... Ինչ ուզում ես՝ հասկացիր... Իսկ այդ հինգ «մեծ-մեծ» գործողութիւնը... Հանդիսատեսն ամբողջ կէս ժամ խաղամիջոցին (անտրակտ) պէտք է սպասէ, մինչև որ դեկորասիօնները փոխուեն, ապա զնայ նստէ իր տեղը՝ լսելու երրորդ գործողութիւնն ընդամենը... երկու կամ երեք բողբոջում, և յետոյ կէս ժամ նորից հանգստանայ... ձանձրանալով, որպէսզի նորից գայ լսելու չորրորդ գործողութիւնը նոյնպէս երկու կամ երեք բողբոջում... այդպէս և՛ հինգերորդ գործողութիւնը: Ո՛րպիսի ծանօթութիւն դրամատիկական երկի տեխնիկայի! Ժաղը չէ՞ սա:

Ո՛չ տեսիլներ, ոչ գլուխներ. այդպիսով սցենարիւսը կարող է գլուխը կորցնել ուղղակի, և բեմը կը դառնայ շիւափլաւ—Բեմի անունը տալիս ենք այն պատճառով, որ «հեղինակն» աւելորդ չէ համարել գրքի երեսին նախազգուշացնել,